

МОДЕЛЬ КОНЦЕПТУ *HOLIDAY* / СВЯТО (НА МАТЕРІАЛІ «РІЗДВЯНОЇ ПІСНІ» Ч. ДІККЕНСА)

Давидова Т. В.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Колюка А. П.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Статтю присвячено дослідженню концепту *HOLIDAY*/СВЯТО на матеріалі «Різдвяної пісні» Ч. Діккенса. Запропоновано модель концепту *HOLIDAY*/СВЯТО в англійській мові. Досліджено інваріантні ознаки зазначеного концепту, з'ясовано його варіантні особливості.

Ключові слова: концепт, концептуальні складники, вербалізація, поняттєвий компонент, (ін)варіант.

Давидова Т. В., Колюка А. П. Модель концепта *HOLIDAY*/ ПРАЗДНИК (на матеріалі «Рождественской песни» Ч. Диккенса). Статья посвящена исследованию концепта *HOLIDAY*/ПРАЗДНИК на материале «Рождественской песни» Ч. Диккенса. В статье предлагается модель концепта *HOLIDAY*/ПРАЗДНИК в английском языке. Исследованы инвариантные признаки рассматриваемого концепта, изучены его варианты особенности.

Ключевые слова: концепт, концептуальные составляющие, вербализация, понятийный компонент, (ин)вариант.

Davydova T. V., Koliuka A. P. *The model of the concept HOLIDAY (based on Ch. Dickens' "A Christmas Carol")*. The article dwells on concept analysis in modern linguistics. The most pivotal points of concept investigation which became the object of the present-day cognitive linguistics studies are highlighted in the article. The problems concerning the objective world phenomena conceptualization due to concepts as linguo-mental units representing human knowledge are being solved in the article. The article offers a hypothetic model of the concept *HOLIDAY* in the English language based on Ch. Dickens' "A Christmas Carol". Semantic constituents of the mentioned concept are studied, its conceptual peculiarities are analyzed. Concept *HOLIDAY* is viewed in the article as a complex formation comprising the nucleus and peripheral zone with a number of stable and variable features. The semantic component of the investigated concept is studied due to the analysis of lexical units naming the concept in speech. The semantic component helps to reveal the core of the concept contrasting with its peripheral peculiarities. The core of the concept is represented as the unity of the following semantic components: "period", "break", "event", "suspension", "exemption", "relief", "recreation", "leisure", "festivity", "atmosphere", "travelling", "pleasant time", "kindness", "positive emotion" singled out due to the minute analysis of the conceptual constituents. Hence, it can be concluded that the idea of a holiday is unified in the English community: holiday is traditionally associated with fun, happiness, positive emotions. On the other hand, the peripheral features of the concept *HOLIDAY* viewed through Dickens' perception reveal the negative axiological component. The integrity of these two complementary aspects in the semantic structure of the concept makes it possible to draw the model of the concept *HOLIDAY* in the English language.

Key words: concept, conceptual constituents, verbalisation, meaning component, (in)variant.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасна когнітивна лінгвістика, досліджуючи мовно-мисленнєві процеси людського пізнання, намагається досягнути принципи існування людини в соціумі та визначити роль мови в її взаємодії зі світом. З огляду на тісний взаємозв'язок мови і мислення, оперативними одиницями якого є концепти як конденсат етнокультурного досвіду суспільства, лінгвісти-когнітологи (З. Д. Попова, В. А. Маслова та ін.), залучаючи здобутки психології, культурології, етнографії та ін., ставлять за мету вивчати мову не лише як засіб комунікації, а і як комплексний феномен, що вербалізує духовне надбання нації і є відбитком її історично-культурного розвитку. Через дослідження концептів як культурних артефактів реалізується антропоцентричний підхід до вивчення мовних фактів, у чому вбачаємо зв'язок цієї статті із загальнонауковими завданнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтверджує, що впродовж останніх десятиріч когнітивна наука досягає плідних результатів у вивченні різних концептів як одиниць репрезентації людських знань, серед яких загальнонаціональні (О. О. Близнюк), етнічні (А. М. Приходько), етичні (О. В. Кисельова) чи індивідуально-авторські (Г. М. Каратеева). Докладно вивчалися концепти соціальної (З. Г. Коцюба), релігійної (Л. Г. Панова), емоційно-чуттєвої (С. Г. Воркачов) та інших сфер людської діяльності. Наразі лінгвістика постає перед проблемою пошуку нових шляхів у вивченні способів систематизації знань, їх структуризації, знаходженні кореляцій між мовою та мисленням, моделюванні теоретично обґрунтованих схем мисленнєвої діяльності, опосередкованою мовою, чим визначається **актуальність** нашої наукової розвідки.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є побудова моделі концепту HOLIDAY/СВЯТО на матеріалі «Різдвяної пісні» Ч. Дікенса. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) вивчити поняттєвий компонент концепту HOLIDAY/СВЯТО із залученням компонентного і дефініційного аналізу [3] та виокремити інваріантні ознаки концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові на основі лексикографічних джерел; 2) дослідити метафорично-образний компонент та варіантні ознаки концепту HOLIDAY/СВЯТО в художньому творі Чарльза Дікенса «Різдвяна пісня» і побудувати гіпотетичну модель цього концепту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняттєвий компонент концепту HOLIDAY/СВЯТО детермінований семантикою його мовних вербалізаторів. Поняттєвий компонент, відображаючи ознакову та дефініційну структуру концепту, охоплює такі його властивості, які зберігаються у свідомості у вербальній формі. Він формується концептуальними ознаками, виявленими шляхом компонентного та дефініційного аналізу лексем, що є номінаторами цього концепту в англійській мові. Інваріантні ознаки майже незмінні для всієї англомовної спільноти, а отже, уніфіковані та зафіксовані в лексикографічних джерелах.

Мовні одиниці, що репрезентують концепт HOLIDAY/СВЯТО, не обмежуються лише одноіменною лексемою. Для експліцитної номінації зазначеного концепту передбачено залучення синонімного ряду лексем, які вербалізують досліджуване явище. Лексичні одиниці, у яких втілюється концепт, завжди перебувають у підпорядкуванні в ієрархічній системі гіперо-гіпонімічних та асоціативних зв'язків, про що, зокрема, свідчить загальна кількість лексем синонімного ряду. Розгортання будь-якого концепту тісно пов'язане з існуванням *семантичних сфер, розділів та груп*, у яких кожен елемент номінації реалізує свій смисловий потенціал.

Згідно з лексикографічними джерелами, словниковий склад англійської мови представлений кількома лексичними одиницями зі значенням 'свято' (див. табл. 1).

Таблиця 1
Синонімний ряд лексем на позначення концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові

Ключова лексема на позначення концепту HOLIDAY/СВЯТО	Синонімні лексеми
holiday	<ul style="list-style-type: none"> • Public and national holidays, days off, vacation, hols, leave, recess; • Time off from work, absenteeism, break, career break, coffee break, down time, educational leave; • break, celebration, feast, gala, vacation [11; 12; 13].

Варто зазначити, що згадані номінатори концепту не виключають використання один одного, а лише представляють різні способи вербалізації концепту. Кожен елемент синонімного ряду – це передусім актуалізація певного аспекту концепту, новий ракурс його змісту. Дослідження синонімного ряду дає змогу виокремити додаткові ознаки концепту в межах його *поняттєвого компонента*. Серед наявних синонімних лексем для номінації концепту HOLIDAY/СВЯТО обрано одноіменну лексему (*holiday*) на основі її стилістичної нейтральності та узагальненості значення.

Ключова лексема на позначення концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові виявляється полісемантичним словом. З огляду на це систематизуємо словникові тлумачення лексеми *holiday* з метою виокремлення всіх змістових складників досліджуваного концепту.

Залучаючи, слідом за Н. П. Ізотовою [3, 65], дефініційний аналіз словникових визначень, що удокладнює їхню семантичну структуру, ми ототожнюємо семи з концептуальними ознаками, які наповнюють концепт [9, 11–12]. Простежуючи словникові тлумачення на основі компонентного аналізу лексеми *holiday*, маємо змогу виявити її семантичні складники – *семи* – і змодельовати її структуру. Основою процедури семантичного розгортання є підстановка сем видових компонентів у словникову дефініцію. Це забезпечує зведення тлумачення до конфігурації з простішим зв'язком між формою та змістом.

Семантичну структуру ключової лексеми *holiday* на позначення інваріантних ознак концепту, зафіксованих у лексикографічних джерелах, подаємо в таблиці (табл. 2).

Зважаючи на дані (табл. 2), можна зробити висновок, що HOLIDAY/СВЯТО в англомовній лінгвокультурі передбачає відрив від роботи, відпустку, подорож, певне полегшення, приємну атмосферу, підвищення настрою та емоцій. Саме так представлене ядро концепту HOLIDAY/СВЯТО з його *інваріантними ознаками*.

Для встановлення *варіантних ознак* концепту HOLIDAY/СВЯТО в художньому творі Чарльза Дікенса «Різдвяна пісня» методом суцільної вибірки відшукуємо тематичні фрагменти з ключовими елементами – номінаторами концепту, у яких він реалізується.

Концепт набуває смислового обсягу завдяки його метафорично-образному втіленню в художньому тексті (Ч. Діккенс «Різдвяна пісня»), що обумовлено асоціативним мисленням суб'єктів.

Актуалізації концепту HOLIDAY/СВЯТО сприяє лексичний маркер *Christmas* та його гіпонім, унаслідок чого в мисленні людини формується набір калейдоскопічних уявлень про Різдво. Текстовим втіленням одного з аспектів HOLIDAY/СВЯТО є лексичні одиниці семантичної групи 'Різдво' на позначення саме цього святкового дня, наприклад:

Christmas among the rest. But I am sure I have always thought of Christmas time, when it has come round – apart from the veneration due to its sacred name and origin, if anything belonging to it can be apart from that – as a good time; a kind, forgiving, charitable, pleasant

Таблиця 2

Семантична структура ключової лексики на позначення концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові

Лексема	Словникові дефініції	Семи
holiday	1) a period in which a break is taken from work or studies for rest, travel, or recreation; 2) a day on which one is exempt from work, specifically: a day marked by a general suspension of work in commemoration of an event. 3) a period of exemption or relief. 4) an extended period of leisure and recreation, especially one spent away from home or in travelling. 5) a day of festivity or recreation when no work is done: 6) a holiday atmosphere. 7) a kind, forgiving, charitable, pleasant time [11;12;13].	"period" "break" "event" "suspension" "exemption" "relief" "recreation" "leisure" "festivity" "atmosphere" "travelling" "pleasant time" "kindness" "positive emotion"

time; the only time I know of, in the long calendar of the year; when men and women seem by one consent to open their shut-up hearts freely, and to think of people below them as if they really were fellow-passengers to the grave, and not another race of creatures bound on other journeys. And therefore, uncle, though it has never put a scrap of gold or silver in my pocket, I believe that it has done me good, and will do me good; and I say, God bless it! (17).

Досліджуваний концепт у наведеному контексті експлікуємо за допомогою лексем на позначення його номінаторів *Christmas* та *a kind, forgiving, charitable, pleasant time*, які називають різдвяний час, і отримання духовного блаженства (*to bless*) від гарно проведеного вечора. Номінатори концепту імплікують святковій настрій людей, пов'язаний зі збереженням традицій та звичок, а також щирість та добродушність, властиву людям у доброму гуморі, що відображається у лексемах *kind, forgiving, charitable, pleasant*.

Концепт HOLIDAY/СВЯТО в наступному текстовому фрагменті також має експліцитне втілення:

The gentleman said, taking up a pen that at this festive season of the year, it is more than usually desirable that we should make some slight provision for the Poor and destitute, who suffer greatly at the present time. Many thousands are in want of common necessities; hundreds of thousands are in want of common comforts (14, 19).

У цьому фрагменті концепт HOLIDAY/СВЯТО актуалізується завдяки його лексичним номінаторам (*this festive season of the year*), що свідчать про

відчуття радості, щастя (*festivity*) і гарний настрій навіть у бідних і знедолених (*the Poor and destitute*), про яких також традиційно піклуються саме у свята (*should make some slight provision for the Poor*).

Інший текстовий фрагмент доводить, що під час свят звучать колядки, хорові співи та інші різдвяні пісні: *There was a boy singing a Christmas Carol at my door last night* (23). Отже, ідентифікація зазначених смислових компонентів концепту HOLIDAY/СВЯТО в цьому контексті видається можливою завдяки великому спектру його мовних вербалізаторів.

Ч. Діккенс описує фізичні та емоційні характеристики Скруджа, і для цього він використовує різні метафори, які наповнюють метафорично-образний компонент концепту HOLIDAY/СВЯТО.

В одному з текстових фрагментів автор порівнює головного героя з точильним каменем, оскільки він був дуже скупкою та грубою людиною:

Tight-fisted hand at the grindstone (28).

Інша метафора, яка дає чітке уявлення про душу Скруджа, характеризує його як людину, від якої завжди віє холодом:

A frosty rime was on his head, and on his eyebrows, and on his wiry chin. He carried his own low temperature always about with him; he iced his office in the dog-days; and he didn't thaw it one degree at Christmas (28).

Насправді Скрудж у буквальному сенсі мав низьку температуру тіла, і холодний іній виступав на його голові (*A frosty head; low temperature*). Метафоричні порівняння, застосовані у контексті, свідчать про жорстокість і скупість Скруджа та холод його душі.

Навіть сама назва твору "*Christmas Carol*" є своєрідною метафорою. Зазвичай, згідно з біблійськими переказами, колядки на Різдво розповідають про немовля Марії та Йосипа, про якусь дивовижну зорю на небі, про щось божественне та нетрадиційне, а в цьому творі йдеться про тривіальність життя Скруджа, яке, проте, відрізнялося неординарністю (присутність духів, подорожі у часі тощо). Ч. Діккенс співвідносить деякі грані моментів, що переплітаються і утворюють розповідь. Таким чином, "*Christmas Carol*" розповідає історію Скруджа, про його бездушність і його неймовірні пригоди та ефект потужних змін у характері. Саме тому автор використовує для опису метафори, які влучно зображують образ персонажа.

Враховуючи сказане та спираючись на виокремлені інваріантні та варіантні концептуальні ознаки, пропонуємо гіпотетичну модель досліджуваного концепту.

Модель концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові представлено, на наш погляд, трьома складовими компонентами – аспектами, які відображають подію, що відбулася в якийсь конкретний день або певний період часу, почуття та настрої людини, тобто емоційний стан, а також атрибути, притаманні якомусь святу (рис. 1).

У межах першого аспекту – *день/подія* розуміємо офіційно або неофіційно утверджене свято (реалізація семантичних ознак "*festivity*" та "*event*"), від святкування якого залежить інший аспект концепту HOLIDAY/СВЯТО – *емоційний стан* людини під час святкування. Він має тенденцію варіюватися: *позитивний* та *негативний настрій* – залежно від самої події та заходів, які її супроводжують.

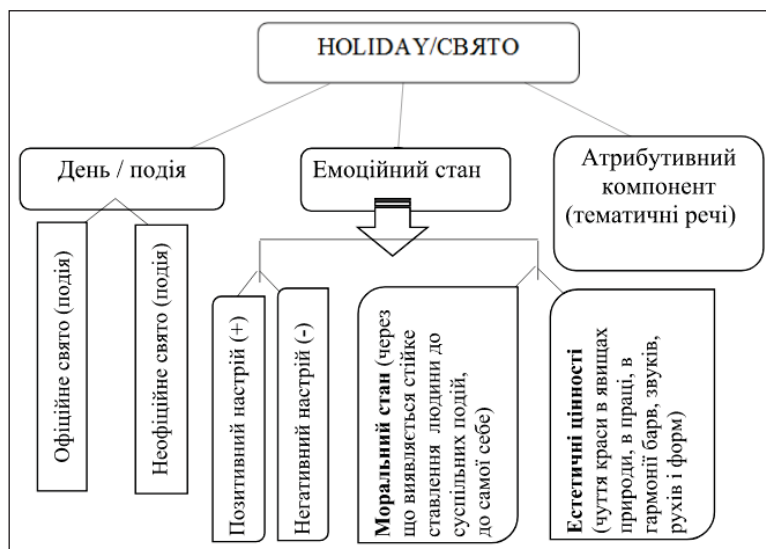

Рис. 1. Модель концепту HOLIDAY/СВЯТО в англійській мові

Другий аспект концепту HOLIDAY/СВЯТО висвітлює *емоційний і моральний стан* людини, через який виявляється стійке ставлення людини до суспільних подій та до самої себе. Їхнім джерелом є спільне життя людей, їхні взаємини, боротьба за досягнення суспільних цілей. Моральні цінності людей, що сформувались у суспільно-історичному житті, у процесі їхнього спілкування і стали важливим засобом оцінки вчинків та поведінки, регулювання взаємин особистості (реалізація семантичних ознак "leisure" і "recreation"), доповнюються також *естетичними цінностями*, такими як відчуття краси у явищах природи, у праці, у гармонії барв, звуків, рухів і форм. Усе це додає відчуття свята в людській душі. Гармонійна злагодженість викликає почуття приємного або насолоду, яка глибоко переживається та вшляхетнює душу (реалізація семантичної ознаки "atmosphere"), що є притаманним будь-якому святу і завдяки чому душевний стан людини урівноважується, оскільки під час святкування людина отримує багато позитивних емоцій.

Атрибутивним компонентом у структурі концепту HOLIDAY/СВЯТО є фактори, що впливають на втілення свята в житті людей, цілеспрямована діяльність людини на створення атмосфери свята, а також певні аксесуари, зокрема: оздоблення житла гірляндами чи повітряними кульками тощо, влашту-

вання концертів чи конкурсів, придбання сувенірів, листівок і подарунків, надсилання запрошень і зустріч із друзями, відвідування кав'ярень і т. д., тобто спроби урізноманітнити подію не притаманними буденному життю деталями.

Саме цей аспект доповнює модель концепту HOLIDAY/СВЯТО, адже свято завжди асоціюється з тематичними речами, властивими певній події.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досліджений за допомогою компонентного та дефініційного аналізу поняттєвий компонент концепту HOLIDAY/СВЯТО, що утворює його ядро, складається зі стабільних / інваріантних ознак 'period', 'break', 'event', 'suspension', 'exemption', 'relief', 'recreation', 'leisure', 'festivity', 'atmosphere', 'travelling', 'pleasant time', 'kindness', 'positive emotion'.

Ураховуючи виокремлені на основі лексикографічних джерел семантичні ознаки та отожднюючи їх з концептуальними, ми запропонували модель концепту HOLIDAY/СВЯТО, представлену триєдністю компонентів – аспектів, що відображають смислове наповнення концепту: *день/подія*, тобто дата офіційно або неофіційно утвердженого свята; *емоційний стан* людини під час святкування та *атрибутивний компонент*, тобто фактори, що впливають на втілення свята у житті людей.

У результаті дослідження доведено, що периферія концепту значно відрізняється від ядра, а отже, бачення свята крізь призму головного героя «Різдвяної пісні» є дещо спотвореним і нетрадиційним для англійської мовної спільноти вікторіанської доби.

Концепт HOLIDAY/СВЯТО в художньому просторі Чарльза Діккенса набуває нового смислу: усупереч звичайному розумінню свята як події радісної, коли усе приводить до екзальтованого настрою, для Скруджа, головного героя твору, це черговий привід покаржитися на життя та довести, що на світі немає добра та щирих почуттів. Він не поважає свята, уважає їх нісеніницею, не вмє радіти. У зв'язку із цим концепт набуває негативного аксіологічного забарвлення, характерного для авторського світобачення. Подібні висновки обґрунтовані вивченням варіантних ознак та метафорично-образного компонента концепту HOLIDAY/СВЯТО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк О. О. Концепти ЖИТТЯ і СМЕРТЬ: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Олена Олександрівна Близнюк. – К., 2008. – 214 с.
2. Воркачев С. Г. Семантизация концепта ЛЮБВИ в русской и испанской лексикографии (сопоставительный анализ) / С. Г. Воркачев // Язык и эмоции. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 125–132.
3. Изотова Н. П. Текстовый концепт ШЛЯХ ДО СЛАВИ в англоязычных биографических романах XX столетия : семантико-когнитивный та нарративный аспекты : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Наталія Павлівна Изотова. – К., 2009. – 252 с.
4. Каратеева Г. М. Эмоциональный статус персонажа в аспекте разгортания концепта ВЕРТИКАЛЬНОЕ ПЕРЕМЕЩЕНИЕ (на материале творів Ле Клезіо) / Г. М. Каратеева // Вісник Київського національного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Т. 10. – № 2. – С. 48–56.
5. Киселева О. В. Прагматика бытования этических концептов в современном публицистическом дискурсе (на материале журнала «Нева») : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О. В. Киселева. – Череповец, 2006. – 18 с.

6. Коцюба З. Г. ПАН – МУЖИК як часткова реалізація універсального протиставлення БАГАТИЙ – БІДНИЙ (на матеріалі прислів'їв і приказок слов'янських, германських і романських мов) / З. Г. Коцюба // Вісник Київського національного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – Т. 11. – № 1. – С. 76–85.

7. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – 3-изд., испр. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 296 с.

8. Панова Л. Г. Слово БОГ и его значения: от иерархии небесной – к иерархиям земным [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ruslang.ru/doc/panova/panova_bog.pdf.

9. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежск. гос. университета, 1999. – 30 с.

10. Приходько А. М. Концептуальні доміанти німецької етно- та лінгвокультури / А. М. Приходько // Вісник Київського національного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. – Т. 10. – № 2. – С. 29–36.

11. Longman Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.longman.com/>.

12. Macmillan English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.macmillandictionaries.com/dictionary-online/>.

13. Webster's New Dictionary and Thesaurus Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dickens Ch. A Christmas Carol / Charles Dickens. – Penguin group Classics, Croydon : CPI Bookmarque, 2010. – 36 p.